

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ ПОХИЛОГО ВІКУ

Николаєва Валентина Іванівна, доктор державного управління, професор, професор кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Дніпро
ORCID: 0000-0003-4594-303X

Горобець Ірина Миколаївна, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Дніпро

У статті розкрито зарубіжний досвід надання різноманітних послуг людям похилого віку. Наданням соціальних послуг особам похилого віку за кордоном займаються як державні, так і комерційні та громадські організації. При цьому соціальна допомога обмежується за складом послуг та за складом отримувачів.

Акцентовано увагу, що в європейських країнах надається широкий спектр соціальних послуг людям похилого віку. Наведено приклади надання соціальних послуг людям похилого віку в окремих європейських країнах. Зокрема в Чехії людям похилого віку пропонують соціальне консультування, догляд вдома, персональну допомогу або послуги персонального асистента, догляд для надання відпочинку доглядальникам та ін.

Цікавим є досвід Європи, де активно впроваджується сприятливе для людей похилого віку Age-Friendly Environment. Виокремлено вісім сфер сприятливого середовища для людей похилого віку. Розвиток такого середовища сприяє підвищенню якості життя та поліпшенню благополуччя всіх громадян похилого віку, незалежного від їх стану здоров'я та наявності інвалідності.

Доведено, що в європейських країнах запроваджується концепція гарантування особам похилого віку процесів активного та здорового старіння. Означено поширення глобальної мережі ВОЗ «Міста та спільноти, які сприяють особам похилого віку». Сукупність соціальних послуг згруповано в дві групи, що надаються особам похилого віку в стаціонарах або дома.

Зазначено, що важливим напрямом надання соціальних послуг особам похилого віку є активне залучення цих осіб до участі в житті суспільства.

Водночас варто зауважити, що зарубіжний досвід соціальної роботи з особами похилого віку досить різноманітний, він може і має бути використаний у роботі соціальних служб України. Однак через відмінності в

історичних та економічних умовах він може бути перенесений частково або повинен бути трансформований для продуктивного застосування в Україні.

Ключові слова: *соціальні послуги, люди похилого віку, сприятливе середовище, активне та здорове старіння.*

Nykolaieva V., Horobets I. Foreign experience of providing social services to elderly people

The article reveals the foreign experience of providing various services to the elderly. The provision of social services to elderly people abroad is engaged in by both state and commercial and public organizations. At the same time, social assistance is limited by the composition of services and the composition of recipients.

Attention is drawn to the fact that a wide range of social services for the elderly is provided in European countries. Examples of the provision of social services to the elderly in certain European countries are given. In the Czech Republic, elderly people are offered social counseling, care at home, personal assistance or personal assistant services, respite care for caregivers, etc.

The experience of Europe, where the Age-Friendly Environment favorable for the elderly is being actively implemented, is interesting. Eight spheres of a favorable environment for the elderly have been identified. The development of such an environment contributes to the improvement of the quality of life and the improvement of the well-being of all senior citizens, regardless of their state of health and the presence of disabilities.

It has been proven that the concept of guaranteeing the processes of active and healthy aging to the elderly is being introduced in European countries. The spread of WHO's global network "Cities and communities that support older people" is marked. The set of social services is grouped into two groups, provided for the elderly in hospitals or at home.

It is noted that an important direction in the provision of social services to the elderly is the active involvement of these persons in participation in the life of society.

At the same time, it should be noted that the foreign experience of social work with the elderly is quite diverse, it can and should be used in the work of social services of Ukraine. However, due to differences in historical and economic conditions, it may be partially transferred or should be transformed for productive use in Ukraine.

Key words: *social services, elderly people, enabling environment, active and healthy aging.*

Постановка проблеми. Особи похилого віку – це один з об'єктів соціальної роботи, який характеризується віковими особливостями (від 50 років) та складними життєвими обставинами, пов'язаними з цим віком (виходом на пенсію, збільшення кількості хвороб, погіршенням якості життя та втратою його сенсу тощо). Кількість осіб похилого віку активно зростає, що обумовлює необхідність розширення спектру послуг, які входять до соціальної роботи, з метою збільшення переходу цієї демографічної групи від процесів «негативного старіння» до процесів «позитивного старіння».

Світовий досвід соціального захисту та підтримки людей похилого віку підкреслює важливість підтримки незалежної та активної позиції людини похилого віку як суб'єкта своєї діяльності. Наданням соціальних послуг особам похилого віку за кордоном займаються як державні, так і комерційні та громадські організації. Соціальна допомога в зарубіжних країнах здійснюється у вигляді періодичних грошових виплат, пільгової допомоги та грошових виплат окремим категоріям людей похилого віку. При цьому допомога обмежується за складом послуг та за складом отримувачів. Натуральна допомога приблизно відповідає за своїм складом аналогічній в Україні, але значно більш поширеними та різноманітними порівняно з Україною є різноманітні волонтерські програми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Надання й удосконалення соціальних послуг людям похилого віку розглядали зарубіжні дослідники D. Atkinson, R. Batler, P. Benner, J. Corbin, A. Strauss, S. Davies, M. Nolan та ін. Необхідно відзначити наукові дослідження присвячені питанням соціальної адаптації та реабілітації людей похилого віку, у яких представлено як зарубіжний та і український досвід. Це такі вчені, зокрема, як: А.Бойко, Н. Бондаренко, О. Брижовата, В. Бурак, І. Звереві, Н. Кабаченко, Капська, Н. Малярчук, С. Марченко, Л. Полторак, Т. Семигіна, С. Синчук, В. Шахрай, Р. Яцемирська та ін. У той же час необхідно відзначити, що питання зарубіжного досвіду надання соціальних послуг людям похилого віку залишається недостатньо висвітленим.

Мета дослідження: систематизація та аналіз зарубіжного досвіду надання соціальних послуг особам похилого віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В європейських країнах надається широкий спектр соціальних послуг людям похилого віку.

Так, у Чеській республіці особам похилого віку та дорослим з фізичними обмеженнями пропонуються такі послуги:

1) соціальне консультивання, в процесі якого надається необхідна інформація, здійснюється спрямування до закладів – надавачів необхідних послуг, де отримувачам пропонується широкий спектр можливостей для задоволення їхніх потреб;

2) догляд вдома передбачає допомогу особам з обмеженими можливостями в забезпеченні харчуванням, веденні домашнього господарства, у вирішенні інших питань, пов'язаних з особистим доглядом та організацією побуту. Ця послуга надається отримувачам вдома, і вони можуть частково чи повністю сплачувати її вартість;

3) персональна допомога / послуги персонального асистента, що надається людям з обмеженими можливостями (через хворобу, старечий вік, інвалідність) у сфері персонального догляду, відвідуванні публічних місць, організації побуту, контактів з родичами, громадою тощо. При цьому отримувачі соціальних послуг можуть частково чи повністю сплачувати її вартість.

4) догляд для надання відпочинку доглядальникам, що передбачає допомогу членам сім'ї, які здійснюють довготривалий догляд за особою з інвалідністю чи особою похилого віку. Послуга надається на час перебування доглядача на роботі, у відпустці чи під час виконання ним інших видів діяльності поза межами дому. Ці послуги можуть надаватися вдома чи у спеціальних резидентних закладах (короткотерміновий, до 3-х місяців, догляд у стаціонарному закладі) [1].

Водночас варто зауважити, що зарубіжний досвід соціальної роботи з особами похилого віку досить різноманітний, він може і має бути

використаний у роботі соціальних служб України. Однак через відмінності в історичних та економічних умовах він може бути перенесений частково або повинен бути трансформований для продуктивного застосування в Україні. Варто зауважити, що для України найбільш доцільним для впровадження є досвід Європи, де активно впроваджується сприятливе для людей похилого віку середовище (Age-Friendly Environment).

У Scholarly Community Encyclopedia вказується, що Всесвітня організація здоров'я активно заохочує так зване Global Age-friendly Cities – архітектурне середовище, сприятливе для осіб похилого віку [2]. На рівні Європи ця ініціатива набула дуже велике поширення і націлена на гарантування особам похилого віку процесів активного та здорового старіння, належної якості життя через створення сприятливого середовища. Для цього розроблено стандарти доступності, які визначають рівень якості, прийнятий за норму. Під доступністю розуміється міра, до якої середовище, послуга чи продукт дозволяють отримати доступ якомога більшій кількості людей, зокрема людей з обмеженими можливостями [3].

Середовище, сприятливе для людей похилого віку (наприклад, у домі чи громаді), сприяє здоровому й активному старінню шляхом будівництва і підтримання внутрішньої здатності протягом усього життя та забезпечення більших функціональних можливостей людини. Сприятливе середовище для здоров'я пропонує захист від загроз здоров'ю та дозволяє людям розвивати свої можливості та самовпевненість у здоров'ї. Воно охоплює місце проживання людей, їхню місцеву громаду, їх дім, місце роботи та розваг, включаючи доступ людей до ресурсів для здоров'я та можливостей для розширення здатностей. При цьому воно є універсальним. Як справедливо зауважує Л. Хижняк, особи пенсійного віку в містах – досить неоднорідна група, в якій виокремлюються особи за статтю, віком, рівнем освіти, рівнем і джерелами доходу, минулим трудовим і соціальним досвідом, минулим і дійсним соціальним статусом, які віддають перевагу культурним практикам, а тому фіксуються різні запити щодо них [4, с. 34].

В основі сприятливого середовища для осіб похилого віку лежить вісім сфер, які були визначені ВООЗ в методологічному довіднику «Global age-friendly cities: a guide» [5]. Схематично ці сфери можна відобразити наступним чином (рис. 1.). Основна думка тут полягає в забезпеченні «відповідності людини і середовища». Ця концепція відображає той факт, що благополучне самотійне життя в старості залежить від співвідношення фізичних і психічних можливостей людини та «тиску» (або бар'єрів), який обумовлений середовищем.

Усі кластери (фізичне, комунальне та соціальне середовище) взаємодіють через наведені вісім сфер.

У рамках сфер, які наведено на рис. 1. визначено основні індикатори, за якими здійснюється оцінка сприятливого середовища для осіб похилого віку в рамках певних територій (найчастіше це міста чи сільські територіальні громади).

Підтримуюче середовище, що забезпечує умови для здорового старіння, дозволяє оптимізувати потенціал у сфері зміцнення здоров'я населення за принципом охоплення всіх етапів життя до похилого віку. Розвиток такого середовища сприяє підвищенню якості життя та поліпшенню благополуччя всіх громадян похилого віку, незалежного від їх стану здоров'я та наявності інвалідності.

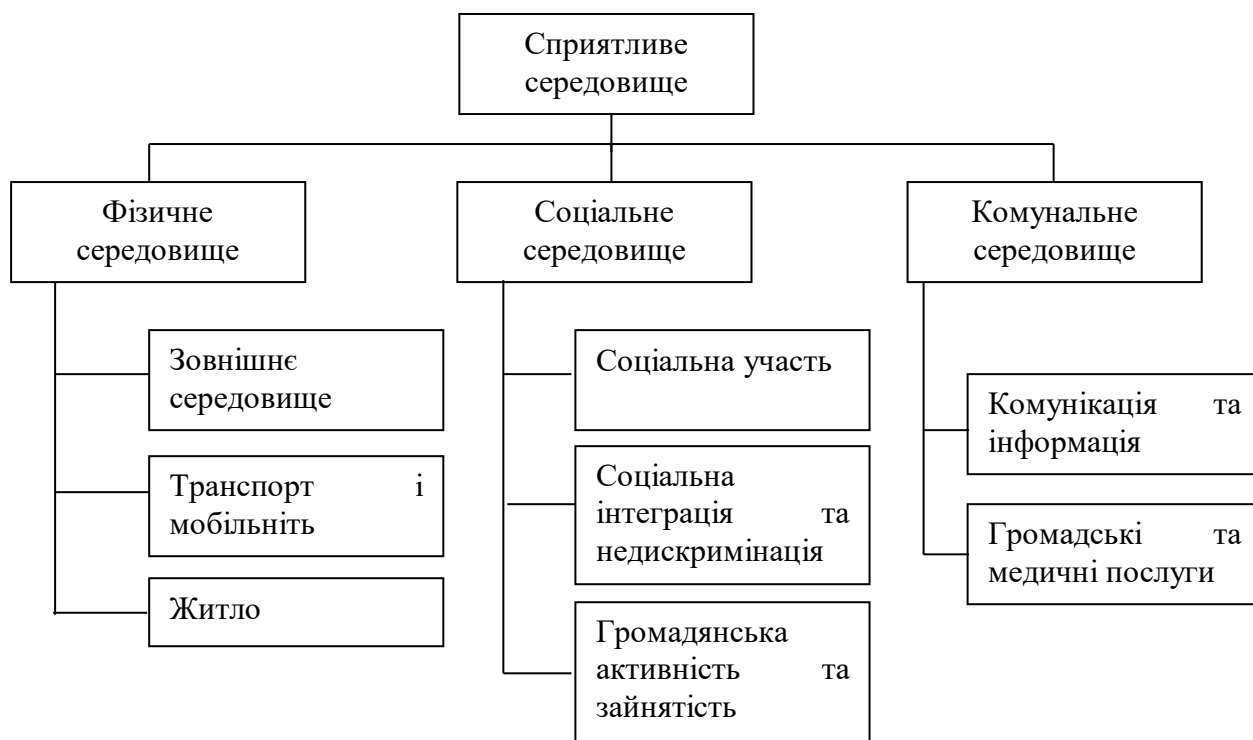

Рис. 1. Сфери, які лежать в основі сприятливого середовища для людей похилого віку

За останні десять років безліч міст і спільнот Європи взяли на себе зобов'язання забезпечити сприятливі умови для людей похилого віку на місцях; вони поклали початок руху загальноєвропейського та міжнародного рівнів. Швидкими темпами розширюється Глобальна мережа ВОЗ «Міста та спільноти, які сприяють особам похилого віку», об'єднуюча активістів, які намагаються створити в спільнотах, де вони живуть, як можна більш сприятливі умови для людей похилого віку. Окрім цього, ряд міст Європейської мережі ВОЗ «Здорові міста» також приймає участь в ініціативах по створенню сприятливих умов для осіб похилого віку.

Створення такого середовища сприяє і розвитку системи надання соціальних послуг особам похилого віку. При цьому уся сукупність таких послуг може бути згрупована в дві групи:

– ті, що надаються особам похилого віку в стаціонарах. Наприклад, сюди можна віднести організацію дозвілля (екскурсії, танці, щасливі спортивні ігри, бесіди, психотерапія);

– ті, що надаються особам похилого віку дома. Наприклад, консультування, бесіди на різні теми, психотерапія тощо.

Водночас важливим напрямом надання соціальних послуг особам похилого віку, який недостатньо розвинутий в Україні, є активне залучення цих осіб до участі в житті суспільства [6, с. 46]. На місцевому рівні створюються різні ініціативи та програми втручання, спрямовані на подолання самотності та ізоляції людей старшого віку. Люди з високим рівнем активності у літньому віці почуваються щасливіше, мають більш високі показники функціональної здатності і меншою мірою схильні до ризику смерті. Різні види діяльності по-різному впливають на здоров'я та благополуччя осіб

похилого віку, але загалом, як показують дослідження, активна участь у соціальній та продуктивній діяльності позитивно позначається на рівні щастя, функціональної здатності і безпосередньо пов'язане зі зниженням показників смертності.

Для досягнення мети залучення осіб похилого віку до участі в житті суспільства використовується широкий спектр послуг, які можна віднести і до соціально-психологічних, зокрема це такі послуги, як:

- спільна повсякденна діяльність – наприклад, обіди та дозвільні заходи;
- заходи, що організуються в клубах для осіб похилого віку або громадських центрах: виступи, заняття ремеслом, музика або танці;
- культурні заходи;
- спортивні заходи та фізична активність;
- традиційні заходи та події;
- освітні заходи;
- інформування та підвищення поінформованості про існуючі громадські заходи (наприклад, спеціальні дні або тижні, коли відбуваються заходи за участю людей похилого віку, в ході яких працюють інформаційні центри, де можна дізнатися про всі доступні види діяльності та ініціативи місцевої спільноти);
- спеціальні заходи для представників різних поколінь, такі як семінари з обміну знаннями [3].

Особливо важливим видається популяризація міжпоколінських заходів та надання «допомоги для самопомоги» за кордоном. Можна виділити такі приклади міжпоколінських ініціатив:

- спільні заходи з використанням загальних просторів або приміщень (таких як міжпоколінські центри або житлові будинки);
- заходи щодо передачі досвіду та збереження пам'яті за участю молодих поколінь;
- волонтерська робота літніх людей у дитячих садах, музеях та центрах позашкільних занять;

- волонтерська робота дітей чи молоді в установах для осіб похилого віку;
- заходи у школах із залученням дорослих чи літніх людей;
- міжпоколінські навчальні заходи.

Особлива увага при наданні соціальних послуг особам похилого віку приділяється проблемі їх навчання. У містах та спільнотах реалізується широкий спектр різноманітних програм безперервної освіти. В Австрії, Люксембурзі, Словаччині, Словенії та країнах Скандинавії зафіксовано найвищі в ЄС показники участі людей похилого віку у заходах безперервної освіти, тоді як найнижчі показники спостерігаються у країнах Балтії (за винятком Латвії), Угорщини, Греції, Іспанії та Польщі [3]. У Німеччині та Скандинавських країнах (Швеція, Фінляндія, Данія, Норвегія) розроблено цілу освітню систему для осіб третього віку. Сфера освіти осіб похилого віку у цих країнах включає у собі державні, громадські, приватні форми навчання, різноманітні як у структурі, і програмам навчання. У Німеччині навчальні організації є при церквах, партіях, різних спілках та об'єднаннях людей похилого віку.

При цьому для осіб похилого віку існує багато різноманітних поведінкових перешкод: люди з низьким рівнем впевненості, життєстійкості, самооцінки та іншими факторами, пов'язаними з психічним здоров'ям, можуть ставити під сумнів власну здатність вчитися. Багато осіб похилого віку відмовляються брати участь у навчальній діяльності, посилаючись на відсутність інтересу та аргумент «у моєму віці вчитися вже пізно».

Для деяких людей термін «що навчається» асоціюється з певними недоліками або неадекватністю, та їх очікування чи здатність до навчання можуть бути низькими. Досвід дискримінації, набутий на будь-якому етапі життя може негативно впливати на рівень впевненості в собі і розмір соціального та культурного капіталу, доступного особі похилого віку [4, с. 61]. Тому соціальні послуги в цьому випадку націлені на створення можливостей для подолання таких поведінкових бар'єрів та залучення осіб похилого віку до навчання.

Особливо слід звернути увагу на все більш активне застосування в Європі при наданні соціальних послуг особам похилого віку інформаційних технологій. Нові технології (комп'ютерні форуми, інтернет-телефонія та відеодзвінки) пропонують нові можливості залишатися на зв'язку, обмінюватися новинами та віддалено спілкуватися з соціальним працівником. Підтримка зв'язків за допомогою нових технологій приносить низку переваг і допомагає подолати самотність [7, с. 102]. На сьогодні можна навести наступні приклади застосування інформаційних технологій при наданні соціально-психологічних послуг особам похилого віку:

- забезпечення зв'язку з колцентрами соціальних установ, які надають допомогу людям, які живуть на самоті. Варто зауважити, що за кордоном практика соціально-психологічного консультування осіб похилого віку в соціальній роботі почала складатися раніше, ніж в Україні. Існує велика кількість наукових та науково-практичних робіт, присвячених консультуванню, в яких автори, багато з яких – самі практикуючі соціальні працівники та психологи, аналізують досвід консультативної діяльності у США, Великобританії, Німеччині та інших країн [6, с. 48]. Зокрема, за кордоном у соціальній роботі, у тому числі і з особами похилого віку, досить розвинена практика дистанційного (телефонного) консультування. У Великій Британії отримало досить широке поширення групове консультування людей похилого віку;

- забезпечення доступності та навчання використанню технологій для стимулювання міжпоколінської взаємодії та подолання географічного розриву між сім'ями;

- модеровані телеконференції для спілкування літніх людей, чия мобільність суттєво обмежена;

- участь психологів в роботі місцевого телебачення та радіо, яка присвячується особам похилого віку;

- участь психологів та соціальних працівників в діяльності інформаційних центрів з актуальною інформацією для осіб похилого віку.

Досить цікава практика простежується стосовно контролю соціальних послуг для людей похилого віку у Великобританії. Якість медичних та соціальних послуг для дорослих контролює CQC (Care Quality Commission — Комісія з якості послуг догляду). Щойно компанія зареєструвалась як провайдер тих чи тих послуг, вона одразу потрапляє в поле зору Комісії. CQC перевіряє кожного провайдера раз на два роки. Комісія вивчає скарги клієнтів на провайдерів, а також проводить щорічне опитування клієнтів, їхніх родичів, працівників організацій незалежною соціологічною компанією. Інспектори перевіряють провайдерів за п'ятьма критеріями: безпека, ефективність, турбота, відповідність послуги потребам клієнта, керування послугами. У разі невідповідності критеріям Комісія може застосувати такі санкції: попередження, штраф, вимоги внесення змін у статутні документи і найтяжча міра покарання – закриття провайдера протягом 72-х годин. На місцевому рівні контроль за якістю надання соціальних послуг здійснює також місцева Рада. Зокрема співробітники Ради контролюють співвідношення якісних та кількісних показників роботи закладів [8]. 85% соціальних послуг для дорослих надаються недержавними організаціями (приватними, громадськими, благодійними, волонтерськими). Виконавчі місцеві органи Ради власноруч надають лише частину послуг, натомість переважно займаючись оцінкою потреб населення, розробляють плани, щоб забезпечити послуги, замовляють і оплачують послуги в незалежних провайдерах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Доцільно зауважити, що організація надання соціальних послуг особам похилого віку в Україні та за кордоном має багато спільного. Але в Україні порівняно з країнами Європи існують деякі проблеми аналізованої вікової групи. Окреслимо деякі з них:

1. Відсутність системи. На думку більшості вітчизняних науковців в Україні не розроблено систему комплексного підходу в роботі з людьми похилого віку, що включає медичну, соціальну та психологічну допомогу.

Тому дії різних служб залишаються роз'єднаними і не дають належного ефекту.

2. Відсутність кваліфікованих кадрів. У штатному розкладі геріатричних центрів і служб, зазвичай, відсутні ставки психологів, а в системі ЗВО відсутні програми підготовки та підвищення кваліфікації фахівців-психологів до роботи з літніми пацієнтами.

Перспективи подальших досліджень цієї теми пов'язані з організацією як якісних, так і кількісних досліджень, які мають на меті вивчити практику вітчизняних надавачів послуг людям похилого віку та порівняти її з кращим досвідом надання подібних послуг в європейських країнах та США. Особливу увагу доцільно приділяти порівняльним дослідженням, які б дозволили аналізувати досвід колишніх соціалістичних країн Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Social Services. URL: <http://www.mpsv.cz/en/1613>. (дата звернення 28.09.2024);

2. Age-Friendly Built Environment. URL: <https://encyclopedia.pub/entry/12983> (дата звернення 28.09.2024);

3. Age-friendly environments in Europe: Indicators, monitoring and assessments. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/334284/WHO-EURO-2020-1088-40834-55192-eng.pdf> (дата звернення 28.09.2024);

4. Хижняк Л. М. Технологізація надання соціальних послуг пенсіонерам мегаполісу. *Український соціологічний журнал*. 2009. №1–2. С. 32–37;

5. WHO. Global age-friendly cities: a guide. URL: http://www.who.int/ageing/age_friendly_cities_guide/en/ (дата звернення 27.09.2024);

6. Мартинюк І. А. Психологічна допомога людям похилого віку або практикум з геронтології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 1. С. 45–49;

7. Аніщенко О. В. Інформаційна нерівність у сучасному суспільстві. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи*: зб. матеріалів III міжнародної наук.-практ. конф. Київ; Львів : ЛДУ БЖД, 2012. Вип. 3. ч. 1. С. 100–103;

8. Щербань С. Надання соціальних послуг в Англії. Харків : ХІСД, 2018. 28 с.

REFERENCES

1. Social Services. Retrieved from: <http://www.mpsv.cz/en/1613> [in English];

2. Age-Friendly Built Environment. Retrieved from: <https://encyclopedia.pub/entry/12983> [in English];

3. Age-friendly environments in Europe: Indicators, monitoring and assessments. Retrieved from:

<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/334284/WHO-EURO-2020-1088-40834-55192-eng.pdf> [in English];

4. Khyzhnyak, L. M. (2009). Tekhnolohizatsiya nadannya sotsial'nykh posluh pensioneram mehapolisu [Technologicalization of the provision of social services to pensioners of the metropolis]. *Ukrayins'kyy sotsiolohichnyy zhurnal*, 1–2, 32–37 [in Ukrainian];

5. WHO. Global age-friendly cities: a guide. Retrieved from: http://www.who.int/ageing/age_friendly_cities_guide/en/ [in English].

6. Martynyuk, I. A. (2007) Psykholohichna dopomoha lyudyam pokhyloho viku abo praktykum z herontolohiyi [Psychological help for the elderly or gerontology practicum]. *Praktychna psykholohiya ta sotsial'na robota*, 1, 45–49 [in Ukrainian];

7. Anishchenko, O. V. (2012). Informatsiyna nerivnist' u suchasnomu suspil'stvi [Information inequality in modern society]. *Informatsiyno-komunikatsiyni tekhnolohiyi v suchasniy osviti: dosvid, problemy, perspektyvy*: zb.

materialiv III mizhnarodnoyi nauk.-prakt. konf. (pp. 100–103) Kyyiv; L'viv. Vol. 3.
ch. 1. [in Ukrainian].

8. Shcherban' S. (2018). Nadannya sotsial'nykh posluh v Anhliyi [Provision of social services in England]. Kharkiv: KHISD [in Ukrainian].